

підвищити шанси на успіх запланованих перетворень. І в даному розумінні з'ясування сутності соціального капіталу, його структури, видів і принципів становлення є одним із стратегічних напрямів соціологічного вивчення суспільства.

Бібліографічні посилання

1. Тюнин Г. Корпорации, социальный капитал и модернизация страны / Г. Тюнин // Неприкосновенный запас. – 2006. – № 4–5(48–49). – С. 14–17.
2. Степаненко В. Социальный капитал в социологической перспективе: теоретико-методологические аспекты исследования / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 2. – С. 24–41.
3. Доскаленко К. С. Соціальний капітал та його роль у регіональному розвитку / К. С. Доскаленко // Теоретичні та прикладні питання державотворення. on-line збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2007-1/07dksrrr.htm/odyframe.htm>
4. Барзенкова-Васильева Л. В. Социальный капитал небольшого города / Л. В. Барзенкова-Васильева // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць : у 2 т. – Харків: Видавничий центр Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2006. – Т. 1. – С. 295–299.
5. Гассий В. В. Социальный капитал, гражданское общество и демократия в теории социального прагматизма Дж. Дьюи / В. В. Гассий // Вестник Москов. ун-та. Сер. 18: Социология и политология. – 2005. – № 3. – С. 169–179.
6. Лесечко М. Соціальний капітал: проблеми розвитку й оцінки / М. Лесечко, А. Чемерис // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали науково-практ. конф. / За ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 424 с.
7. Гугнін Е. Феномен соціального капіталу / Е. Гугнін, В. Чепак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №1. – С. 49–56.
8. Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного дослідження / Е. Бова // Економічний часопис ХХІ. – 2003. – № 5. – С. 24–37.
9. Мачеринскене И. Социальный капитал организации: методология исследования / И. Мачеринскене, Р. Минкуте-Генриксон, Ж. Симанавичене // Социол. исслед. – 2006. – № 3. – С. 13–38.

Надійшла до редколегії 16.12.09

УДК 316.7

Л. А. Пірог

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Розглянуто практичні питання та проблеми культурної політики в Україні, світові інтеркультурні взаємодії, перспективи розвитку центральної та регіональної культурної політики.

Ключові слова: культура, культурна політика, українська культура.

Рассмотрены практические вопросы и проблемы культурной политики Украины, мировые интеркультурные взаимодействия, перспективы развития центральной и региональной культурной политики.

Ключевые слова: культура, культурная политика, украинская культура.

The practical issues and problems of cultural policy in Ukraine as well as the global intercultural interactions and the development perspectives of both governmental and regional policy of culture are reviewed in the article.

Keywords: culture, cultural policy, Ukraine culture.

Стан культурного розвитку тієї чи іншої країни є одним з найбільш об'єктивних показників не тільки духовного здоров'я суспільства, але й повноти вирішення тих проблем, у тому числі й економічних, котрі стоять перед ним. Серед політичних функцій держави, що регулюють внутрішнє життя суспільства, важливе місце посідає державна культурна політика. Із здобуттям Україною державної незалежності головною метою в цій сфері мала стати така культурна політика, яка б цілком відповідала ідеям національно-культурного відродження. За роки незалежності української держави на законодавчому рівні було прийнято цілу низку законів та постанов, котрі були покликані регулювати ці питання культурного будівництва. Проте більшість з них і досі «не працює», залишаючись фактично декларативними «об'явами про наміри». Адже відомо, що жоден закон не почне працювати, якщо не будуть знайдені механізми, котрі приведуть його до дії. Досить швидко на тлі затяжної економічної та соціальної кризи розмови про відродження культури перейшли у площину забезпечення її порятунку та виживання. У високорозвинутих країнах на культуру виділяється порівняно високий відсоток національного доходу.

Більшість європейських країн за останнє десятиліття переглянули бачення культури та прагнуть максимізувати можливі переваги ширшого тлумачення культури, та визначають, що культура займає дуже важливе місце у програмах соціально-економічного розвитку цих країн. Дослідження, проведені за останні десять років як окремими країнами, так і ЄС, показали, що «культура» отримує набагато більше інвестицій і коштів з позакультурних бюджетів, ніж з традиційних «культурних» [3]. Це пояснюється тим, що в сучасному європейському суспільстві культура тісно сплітається з іншими видами соціально-економічної діяльності.

Це явище, типове для більшості країн Європи, можна описати як аспект/підхід «культура і ...». Ця концепція не є незнайомою в Україні, оскільки Міністерство саме є втіленням такого підходу, відповідаючи за культуру і туризм. Ще кращим підтвердженням цьому є визнання внеску, в кінцевому підсумку економічного, який робить культура, прямо і непрямо, у розвиток туризму, який багато урядів розглядають як прибутковий сектор економіки. В деяких країнах Європи підхід «культура і ...» поширюється майже на все – від «культури і добробуту», «культури і зайнятості», «культури і регенерації», де культурний аспект часто є головним для відновлення і сталого розвитку міського середовища чи реструктуризації занепалих індустріальних регіонів, – до «культури і подолання соціальної нерівності», котра набирає багатьох форм, як розвиток національної ідентичності чи робота з маргіналізованими групами суспільства.

Культура справді може бути тим, чим займається Міністерство культури, але в європейських державах. Культура це ще й те, що роблять Міністерство праці, Міністерство освіти, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство сім'ї і молоді, Міністерство планування, Міністерство промисловості і Міністерство торгівлі в європейських державах. Зв'язки між культурою і економікою, між культурою і соціальним розвитком сягають ще далі. Навіть в Україні приватний сектор починає відігравати важливу роль у некомерційній і комерційній культурі: наприклад, багато людей працюють у традиційних мистецтвах і творчому секторі як «приватні підприємці».

Визнання чи налагодження зв'язків між культурою та різними видами соціально-економічної діяльності в сучасному суспільстві, у свою чергу, розширює тлумачення терміна «культура». Розширене тлумачення має призвести до значних концептуальних змін у характері і функціях культурної політики в країні, яка модернізується. Внаслідок такого розширення роль урядових і державних органів, відповідальних за культуру, необхідно розглядати в іншому контексті. Потрібен стратегічний орган, який зможе координувати, розвивати і експлуатувати всі можливі зв'язки між культурою та іншими складниками сучасного суспільства й економіки.

Сьогодні українська культурна еліта повинна зосередити свої зусилля на проблемах, вирішення котрих допоможе подолати анахронічну спрямованість нашої культури, дасть їй змогу конкурувати з сучасними формами культур інших країн у тих різноманітних сферах сьогоденного суспільного життя, де її присутність поки що є майже непомітною. Зневага до власної культури з'являється не стільки з причини відсутності патріотизму, а головним чином через те, що вона виявляється не в змозі задовольнити сучасні культурні запити нашої людини, духовно та матеріально збагачувати її.

Парадоксальність того стану, в якому опинилась на сьогоднішній день українська культура, котра століттями жила ідеєю незалежної демократичної української держави і, можливо, тільки завдяки цьому вижила, полягає в тому, що надто широке та довільне тлумачення її демократичного аспекту може стати каталізатором розчинення та поглинання нашої культури деякими іншими агресивно-експансивними культурами [1].

Відомо, що українська культура в її традиційно-народному прояві зосереджувалася переважно в регіонах. Тому проблемою номер один для виживання культури нашого народу є повернення її в міста саме на правах повноправного господаря. В центрі цього процесу стоїть мовне питання. Адже мова, як відомо, є могутнім каналом впливу одного народу на інший, каналом здійснення не удаваної, а реальної інформаційної, а отже, і культурної, економічної та політичної експансії. Результатом цілеспрямованої політики колишнього СРСР переважна більшість міського населення нашої держави стала російськомовним і якщо свідомо не ідентифікує себе з російською культурою, то щонайменше віддає їй перевагу, залишаючись в межах російської культури. Мова ментальності стає найважливішим елементом національної самобутності, позбавлення якої веде до втрати цієї самобутності. Цей погляд на національну мову у світовому співтоваристві став загальновизнаним ще з минулих століть, чим і

визначається така велика увага, що у свій час приділяли проблемі національної мови в процесах національного відродження Польща, Чехія, Ізраїль та інші країни.

Культура у всіх своїх історичних перетвореннях завжди була і залишається насамперед людською реальністю, що розкриває внутрішній світ людини – її життєві цінності, нарешті, сенс її буття. І саме тому, що за культурою стоїть внутрішній світ народу у різні епохи його існування, вона завжди є своєрідною та неповторною.

Сьогодні перспектива єдності світової культури, вперше за всю історію людства, стає реальністю і підключення до неї національних культур може призвести не тільки до подолання їх замкнутості, але й до втрати ними самобутності та незалежності. Тисячолітня українська культура знаходиться на дуже складному і відповідальному відрізку свого шляху, на якому їй належить знайти відповідь на черговий виклик часу. Чи буде знайдене відповідне рішення залежить від того, наскільки добре ми, українці, засвоїли уроки історії як своєї власної, так і всього людства. Безумовно, одним з найголовніших таких уроків, який може винести наше суспільство з цього, повинно стати усвідомлення того, що культура для кожного народу є найціннішим його надбанням, від примноження та розвитку якого спільними зусиллями значною мірою залежить його майбутнє. Отже, одним з головних завдань культурного становлення незалежної України є розбудова української міської культури, яка мала б всі ознаки відповідності сучасному рівню розвитку основних світових національних культур. Однак, в якій опинилася українська культура, полягає в тому, що для України такий процес таїть певну загрозу втрати національної культурної ідентичності ще до того, як наша культура твердо стане на ноги. Водночас ми не можемо залишатися осторонь світових культурних тенденцій і маємо діяти у двох напрямках одночасно – наполегливо відтворювати власну національну культуру і разом з цим інтегруватися у полікультурне довкілля світового співтовариства. Цей процес має один інтегральний показник – набуття українською культурою адекватних сучасності форм разом із турботливим ставленням до архаїчного, збереженого у нас потужного прошарку народної культури. Використовуючи європейський і місцевий досвід, Міністерство культури має чітко визначити майбутні потреби і розвивати свої можливості відповідно до нових викликів. Так, за останні 18 років у культурному секторі України зроблено багато такого, чим можна пишатися. Очевидним успіхом держави і Міністерства культури є те, що, попри неймовірні труднощі, несприятливу економічну й політичну ситуацію, органам, відповідальним за культуру, вдалося зберегти більшу частину інфраструктури. Але певна частина культурної спільноти, особливо професіонали молодшого покоління, дещо скептично ставиться до практичної ролі органів управління культурою в задоволенні їхніх очікувань чи у формуванні культури й майбутнього молоді. Таке ставлення часто несправедливе. Хоча соціально-економічна база в Україні повністю змінилася, ці очікування залишилися, і Міністерство культури і туризму часто розглядають як «орган фінансування», який мусить оплачувати все. Насправді ситуація зовсім інакша, Міністерство має доволі незначні кошти. Майже всі ресурси Міністерства йдуть на фінансування статей, що історично склалися: утримання державних установ культури, переважно самих будівель,

та охорона культурної спадщини. Міністерство просто не має значних коштів, щоб виділяти субсидії чи інвестувати [5].

Оскільки розрив між уявленнями та нереалістичними очікуваннями більшої частини культурного сектора, з одного боку, та реальністю і фінансовими можливостями Міністерства культури – з іншого, є нездоланим, це призводить до неприйнятної для усіх ситуації. Навіть ті, хто отримує значну фінансову підтримку від Міністерства, в кращому разі залишаються невдоволеними, а в гіршому – ображеними. Таким чином, Міністерству культури і туризму необхідно не просто «рекламувати» себе як «орган, що виділяє кошти», воно має досвід, ідеї, бачення загальної картини, контакти та політичний вплив. Жодне міністерство культури в Європі не має достатньо коштів, аби задовольнити всі свої потреби. Україна, зокрема у найближчі роки, навряд чи стане винятком з цього правила. Сенс є в тому, щоб Міністерство рішуче припинило представляти себе як «орган, що виділяє кошти», розпочало відповідальну піар-кампанію, аби змінити уявлення про свою роль, і водночас проаналізувало і визначило свої нинішні сильні сторони, майбутній потенціал та дії, необхідні для досягнення цілей модернізації. Міністерство не має уявлення про її регіональні та місцеві особливості та їхній вплив на національну та місцеву політику і процеси прийняття рішень на всіх рівнях. Сучасна українська ідентичність є доконаним фактом. Вважаючи себе українцями, більшість українців водночас мають сильне відчуття іншої, місцевої або регіональної ідентичності. Цей феномен, особливо в умовах великої країни, яка відчуває постійні проблеми з транспортно-комунікаційною інфраструктурою, впливає на стосунки, методи комунікації, політичні й адміністративні зв'язи і, зрештою, на лояльність.

Позитивним моментом іншої ідентичності можуть бути міцна регіональна лояльність та місцевий патріотизм, особливо цінні в культурному секторі, де місцеві ресурси та ентузіазм часто здатні компенсувати недоліки централізованого фінансування та контролю. Однак у негативному аспекті це може створювати проблеми для «національної» політики, включно з відцентровими тенденціями та неприйняттям політики центру. Реформа місцевого самоврядування, з огляду на багато причин, є важливим і комплексним питанням для України. Слід зазначити, що в культурному секторі у багатьох питаннях вже досягнуто високого ступеня децентралізації – значні повноваження передані регіональній владі [6]. «Формалізовані» методи партнерства та співпраці, які сприяють кооперації, а не конкуренції і заохочують взаємодоповнення, а не дублювання. Потрібні формалізовані відносини, які відповідають сучасним потребам, забезпечують відповідальність, підзвітність та взаємну повагу між різними рівнями культурної сфери; потрібні відносини, котрі гарантують взаємозв'язок і єдність не тільки між центром, регіонами і місцевою владою, але й між різними урядовими секторами, неурядовими організаціями та приватними структурами, дозволяючи ширше залучати можливості та ресурси останніх двох секторів. В Україні проведено кілька успішних експериментів у сфері розвитку громад і досягнуто вражаючих успіхів у запровадженні концепції «Договорів». Договір дає нам можливість узгодити ключові принципи співпраці між міською радою та місцевими об'єднаннями і зробити ще один крок на шляху побудови громадянського суспільства. Такий «договірний» підхід особливо вдало може

бути застосований в культурному секторі України, де необхідно розбудовувати відносини і розвивати змішані партнерства. Він також може бути ефективним механізмом визначення потреб та мобілізації місцевого потенціалу для подолання так званої кризи забезпечення сільської місцевості культурними та соціальними послугами [2].

Важливість механізму ефективного і прозорого використання приватних і корпоративних інтересів й інвестицій задля розвитку культури України як елемента загальної державної політики навряд чи можна перебільшити. Саме приватна ініціатива – заснування в Києві Центру сучасного мистецтва та створення В. Пінчуком «Пінчук Арт-Центру» – була рушієм розвитку. В цих випадках благодійні фундації бізнесменів забезпечили створення культурної інфраструктури, необхідної для сучасних творчих пошуків та інновацій, і запропонували сучасній публіці надзвичайно привабливий продукт. Ці дві інституції займаються не тільки фінансуванням проєктів, але й дають загальне уявлення про сучасне візуальне мистецтво, слугують джерелом натхнення для мистецтв. Інвестиції в приватного сектора в сучасне мистецтво слід гаряче вітати. Україні слід заохочувати партнерства між державними та приватними структурами і в інших видах культури та мистецтва. Це означає, що такі партнерства мають працювати відповідно до загальної державної політики щодо культури та надання культурних послуг і що будь-яка взаємодія чи партнерство з органами влади на центральному, обласному чи місцевому рівні мають бути чітко окресленими, прозорими і регулюватися відповідною угодою.

Таким чином, ключовим питанням для української влади є повернення культурі провідного місця в житті України і провідної ролі в українській ідентичності, і це має робитися в рамках сталого розвитку і досягнення європейських «норм і стандартів». Також необхідно рішучіше об'єднувати національну культурну політику з децентралізованими регіональними і місцевими культурними стратегіями, сприяти практичному запровадженню нових підходів до фінансування культури, зокрема нових механізмів фінансування та використання кількох джерел фінансування.

Міністерство культури і туризму України разом з іншими органами, офіційно відповідальними за культуру, має розпочати відкриті, структуровані та орієнтовані на перспективу консультаційну кампанію та консультаційний процес. Консультації, до яких слід залучати не тільки всіх працівників культури, а й репрезентативні вибірки громадськості (тобто споживачів), мають визначити ключові питання, що мають стратегічне і практичне значення для культурного розвитку України в найближчі роки. Необхідно переглянути стратегічну мету і повноваження Міністерства культури і туризму та інших державних і урядових органів, відповідальних за культуру, щоб міністерство та інші офіційні органи могли відповідати потребам майбутнього і мати вплив в Україні, яка модернізується, особливо серед молодших поколінь працівників і професіоналів культури.

Бібліографічні посилання

1. **Бакальчук В. О.** Культурна політика як фактор євроінтеграційного процесу в Україні [Текст]: зб. наук. пр. «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії» / В. О. Бакальчук. – Запоріжжя: ЗДІА. – 2006. – Вип. 25. – С. 192–200.

2. **Бакальчук В. О.** Моральні принципи в процесі формування та реалізації культурної політики України [Текст] / В. О. Бакальчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Політологія». – Остріг: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2006. – Вип.1. – С. 25–36.
3. Культурна політика України – оцінка міжнародних експертів. Європейська програма оглядів національних культурних політик [Текст] / Рада культурної співпраці, березень, 2007.
4. Реалізація державної політики у галузі культури [Текст]: Аналітичний звіт Міністерства культури і туризму України за 2007 рік. – К., 2008.
5. Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії [Текст]: Всеукраїнська наук.-практ. конф. Вибрані матеріали / Ред. кол. О. А. Гриценко, С. Д. Безклубенко, М. Б. Кушнарєва, Т. М. Метельова, О. О. Різник, С. М. Садовенко, В. В. Солодовник, Л. О. Троєльнікова, Н. М. Цимбалюк. – К., Український центр культурних досліджень, 2005.

Надійшла до редколегії 21.12.09